

„Út közben a legjobb”

Beszélgetés Herskó János Kossuth díjas filmrendezővel, nyolcvanadik születésnapja alkalmából

Herskó János *A kenyereslány balladája* című filmben szívek legmélyebb zugát is átjáró, megható történetben meséli el saját életútját. A szerelmi szálakkal átszőtt megrendítő, ugyanakkor humoros történetet a narrátor Herskó alig 18 évesen éli meg; 1944 őszétől 1945 januárjáig. A sárga csillagot viselő Herskót és számos osztálytársát, a német csapatok 1944. március 19-i Magyarországra való bevonulását követő időszakban három etapban hívják be munkaszolgálatra. *A kenyereslány balladája* több szálon futó történet, melynek epizódjai éles vágásokat követően alkotják a filmet. Az igaz „mese” a jelenben, a Lövölde téren kezdődik, de rövid bevezetőt követően már 1944-be ugrunk vissza, az Országház Kávéházba. Herskó színes marrációja során megelevenedik a kávéház: a földszinten felszolgálólányok sűrögnek-forognak, az emeleti kártyaszobákban szivar füstje gomolyog, no és a háttérből feltűnik Nusi, a kenyereslány. A szomszédos tüztöltő-

parancsnokságon segédtűzoltóként munkaszolgálatot teljesítő Herskó hamar felfigyel a kedves kenyereslányra (s viszont) és ezzel kezdetét veszi a két fiatal szerelmi története.

A film során a narrátorral végigjárjuk a munkaszolgálat rideg helyszíneit: Felsőhangony, Ózd, Kecskemét, Szolnok, Dinnyés, Székesfehérvár, Hegyeshalom, Győr. Herskó remek humorérzéssel idézi fel a „szolgálat” során szerzett emlékeit - a felsőhangnyi két kislibát, akik a munkatáborban melléjük rendelt munkaszolgálatos gardedámmal rendelkeztek; Kelemen nevű barátját, aki a katonai felügyelő bizottság érkezésekor olyan „ügyesen” lapátolta a salakot a vagonokra, hogy életre szóló sebet szerzett Herskónak. A vagonban, útban Hegyeshalom felé, merthogy a szombathelyi vasútvonal építésére rendelték ki őket, elhatározza, hogy leányruhába bújva megszökik. Bár maga az ötlet humorosnak tűnhet, a megvalósítás mégis sokkal nagyobb bátorságot kívánt, mint ahogy azt maga Herskó is gondolta volna. Az elszalasztott első lehetőséget követően, mégis sikerül leányruhába öltözve meglógnia és vonaton eljutni Győrig. Itt azonban rendőr állja útját és negyedmagával zárkában találja magát. Szerencséjének köszönhetően mégsem vagonirozzák be és nem deportálják Németországba, mert akkor még Magyarországon is szükség volt magyar munkaszolgálatos munkaerőre. Hetekkel később Pestre utazhat svájci menlevélért, de az utazást követően hónapokig kell még bujkálnia a nyilasok elől. Ezen hónapokra Herskó viccesen úgy emlékszik vissza, mint élete egyik legkellemesebb korszakára; mert csak Nusira és az ételre kellett várakoznia.

A megfilmesített visszaemlékezés nemcsak humoros. Alaphangulatát a Nusi iránti szenvedélyt bemutató epizódok adják. Herskó hangjából néhol oly mély szenvedély árad, hogy az már-már Kristin Lavransdatter által megélt fájdalomhoz és vágyakozáshoz hasonlítható. Bizonyára Nusihoz fűződő szerelme, saját családjához kötődő szeretete ösztönözte az életben maradásra. Nem mindennapi helyzeteket kellett átélnie: hazaárulónak nevezeték és a munkaszolgálat során még a hazaszeretetről is kioktatták. Őt, aki a munkaszolgálat idején is hitt a magyarságban, mint eszmében.

A kenyereslány balladája című film 1996-ban, 51 évvel az átéltek után készült. Herskó még a rögzös életút számos megpróbáltatása ellenére is örömmel rózta le „tartozását” a film elkészítésével azon emberek előtt, akik segítő kezet nyújtottak neki és akik révén egész életre szóló optimizmussal töltődött fel.

Herskó János 1970-ig mint filmrendező, stúdióvezető dolgozott Budapesten, majd 70-ben feleségével, Annával Svédországba költözött. Stockholmban kezdetben a Dramatiska Institutet-ben tanárként dolgozott, majd az intézet rektorává nevezik ki. Számos díjat nyert, köztük a filmművészetben rangos Balázs Béla-díjat; Érdemes Művész.

*

József Anita: *Az Ághegy, a skandináv magyar irodalmi és művészeti lapfolyam olvasói és szerkesztősége nevében köszöntöm Önt nyolcvanadik születésnapja alkalmából! Isten éltesse sokáig!*

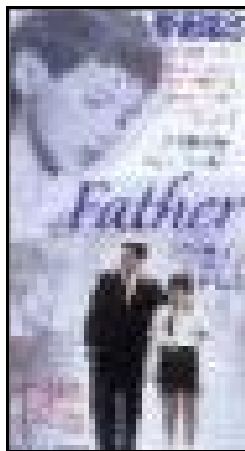
Herskó János: Köszönöm!

— *Elmesélné az Ághegy olvasóinak, hogy melyek voltak az Ön életének egy epizódját bemutató A kenyereslány balladája című film készítésének körülményei? Hogyan talált egymásra Ön és a film rendezője?*

— Pálos György megkeresett, hogy szeretne velem filmet készíteni, mert különböző okokból tetszenek neki a filmjeim. Azt válaszoltam, hogy olyan filmet szeretnék forgatni, ahol a szereplőket abban a környezetben kérdeznék ki, ahol az események megtörténtek velük. Hirtelen eszembe jutott, hogy legjobb lenne erre az én női ruhás szökésem története, mert ezt tényleg jól el tudom mesélni és az egész országot bejárjuk és bemutatjuk vele.

— *Milyen érzés volt nem rendezőként vagy dramaturgként, hanem narrátorként szerepelni a kamera másik oldalán?*

— *A kenyereslány balladája* forgatását megelőzően már több filmben is szerepeltem itt Svédországban. Azt megelőzően pedig Szőke András *Kiss Vakond* című filmjében női szerepet játszottam, amiért 1995-ben a Magyar Filmkritikusok díját

kaptam. Így nem jelentett különösebb problémát, hogy szereplőként álljak a kamera túloldalán. Ugyanakkor improvizált helyszíni forgatókönyv-írást is igényelt ez a film: de előre átgondoltam, hogy mit fogok mondani és így a film 85-95 százalékát sikerült elsőre felvennünk. A történetet „elég jól ismertem” és már többször, többeknek elmeséltem, a helyszínek pedig különösen megihlettek. A forgatás során különböző vicces dolgok is történtek, mint például Felsőhangonyban, ahol egy öregúr összetévesztett Gábor Mikivel.

— *Néhány hete jelent meg Muhi Klára kötete (Herskó – Interjúkötet, Korona 2006), amely fiatalkorától a mai napig mutatja be az Ön életútját. A könyv bővelkedik humoros kommentárjaiban, hasonlataiban. Honnan ered ez a jó humorérzéke, honnan táplálkozik pozitív életszemlélete?*

— Mint ahogy *A kenyereslány balladájában* is elmondtam, ennek egyik oka az a néhány hónap, amit a szökésemtől a felszabadulásig átéltem. Az emberek többsége — hogyha egy mód volt rá — segített nekem. Arra jöttem rá, hogy az emberek, ha nem érzik magukat fenyegetve, ha nem érzik azt, hogy nekik a segítségből nagyon nagy bajuk származhat, akkor szívesen segítenek. Persze, ha féltik az életüket vagy egzisztenciájukat, akkor ez nem mindig működik. Erről többször is meggyőződtem. De a Mamám és a Papám is ilyen pozitív szemléletűek voltak. Nekem szerencsém volt az életben, mert nehéz helyzetekben is olyan emberekkel találkoztam, akik segítőkészek voltak. Ez adta meg azt az alapérzést, amiről Ön is kérdez.

— *Ön azt vallja az interjúkötetben, hogy élete első 30-35 éve nagyon meghatározó forgatókönyvírás szempontjából és Svédországban asszociációi szegényesebbek.*

— Nem, nem szegényesebbek az asszociációim, de már nincsenek meg azok az alapélmények, amelyek az alap asszociációkat megadnák. Mert ahol az ember a gyerekkorát és az első 20 évét (pláne, ha negyvenet!) töltötte, ott lesznek meg az asszociációk és azon nyelvi szokások, amelyek könnyebbé teszik a forgatókönyv-írást.

— *Hogyan alakult élettörténete, miután lezárult szerelme a Kenyereslánnyal?*

— A feleségemmel, Annával már 60 éve élünk együtt. Anna filmoperatorként és rendezőként is dolgozott a Fradi pálya melletti Kis Filmgyárban, amit HDF-nek (Híradó és Dokumentum Filmgyár) hívtak. Készítettünk együtt néhány filmet, mint például a *Kézenfogva* címűt, amiben én is szerepeltem. Ez volt az első nagyobb szerepem. A feleségem ezzel a filmmel Oberhausen-ben díjat is nyert. Forgattunk egy *Miért?* című filmet, ami egy kisfiúról szól, akit 3 éves korában, az akkori szabályok szerint, egyik intézetből a másikba vittek, ami igen rosszul hatott rá. Aztán Svédországban is készítettünk három dokumentumfilmet arról a nyelvcsopotról, akikkel együtt jártunk itt Svédországban.

— 1970-ben Svédországot választották új otthonuknak, amiben nem kis szerepet játszott felesége, Anna választása és szimpátiája a skandináv régióval. Annak ellenére, hogy felesége Norvégiáról már készített filmet, mégsem Norvégiát választották.

— Anna ezen filmjének nagyon örültem. Annának Skandináviában Svédország tetszett a leginkább és itt még ismerősök is voltak. Így Svédország mellett több érv szólt.

— Milyen eltéréseket tapasztal a magyar és a svéd filmes diákjai életszemlélete között? Kik fogékonyabbak az Ön filmművészeti nézetei iránt?

— Még ha eleinte itt volt is bizonyos értetlenség — de azért a növendékekkel egy pillanatilag sem volt gondom, mert ők teljes erőbedobással vettek részt a munkában. Nekem kellett megismerni a két ország közötti szociológiai eltéréseket, a különböző reagálási módokat. De amint megtanultam ezeket, a növendékek ugyanúgy elérhetőek voltak számomra, mint Magyarországon.

— Milyen tervei vannak a jövőre nézve?

— Hát leginkább az, hogy egészségesen éljek még. Annával sokat sétálunk, én sokat főzök. Amikor — akár itt vagy otthon — a véleményemet kérik, segítik. Vagy ha adódik valami, szívesen közreműködöm. Elsősorban mint boldog svéd-magyar nyugdíjas élem az életemet.

— Magyarországot tekinti inkább hazájának, vagy már Svédországban is otthon érzi magát?

— Mind a két országban otthon érzem magam. Ahogy egy bizonyos vicc mondja: „út közben a legjobb”, tehát itthon is, otthon is — ezt csak magyarul lehet így mondani — jól érzem magam. Otthon azért mindig idegesebb a helyzet, legutóbb például a választások miatt. Itt, Svédországban sokkal nagyon nyugalomban élhetek.

— Budapesten 2006. májusában, többek közt a Svéd Filmintézet támogatásával fiatal filmrendezők filmjeit láthatták a magyar filmrajongók a Svéd Filmnapok keretében. Ön tud-e arról, hogy Svéd Filmintézet hasonlóképpen bemutatná a fiatal magyar kortárs filmrendezők munkáit Svédországban? Mennyire van jelen a magyar filmművészet Svédországban?

— Egyelőre meglehetősen kevésbé van jelen. Igyekszem azért segítséget nyújtani, de otthonról is szükséges lenne kezdeményező lépéseket tenni. Valahogy ezt a térséget a magyar szervezők elhanyagolják. Ez azért érthető is, hisz nem nagy a svéd piac. Az otthoniak sokkal jelentősebb energiát fektetnek abba, hogy a nagyobb nyugati országokban tegyék ismertté a magyar filmet. Néha-néha feltűnik itt is egy-egy magyar film, de nem eléggé szervezett formában. Magyarországról kellene kezdeményezni és szorgalmazni. Azt.

— Köszönöm a kérdésekre adott válaszait! Jó egészséget kívánok!

A bevezetőt írta, a telefoninterjút készítette:

József Anita